

เอกสารประกอบการสอน สตรีศึกษา

โดย ฉลาดชาย รมิตานนท์

โพสต์โมเดิร์นนิซึม (Postmodernism) กับสตรีศึกษา

บางคนเชื่อว่า คำว่า “postmodernism” ถูกตั้งหรือใช้โดยฌอง-ฟร็องซัวส์ ลีโอดาร์ต (Jean-Francois Lyotard) ในความหมายคล้าย ๆ กันเป็นการประท้วงตราบทให้กับลักษณะบางประการของสังคมตะวันตกร่วมสมัยในยุคที่เรียกกันว่า “หลังทันสมัย” หรือ “after modernity” พร้อมกันนั้นก็อ้างว่า โพสต์โมเดิร์นนิซึม เป็นผู้สืบทอดของ “โมเดิร์นนิซึม” (Modernism) ในทางศิลปะ และทำที่สุดดูเหมือนจะมีจุดร่วมพื้นฐานคล้ายคลึงกันกับทางปรัชญาเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า โพสต์สตรัคเจอร์ลลิสซึม (Poststructuralism) หรือวิธีคิดแบบ “หลังโครงสร้างนิยม” แต่ก็ได้ไม่ได้หมายความว่า “โพสต์โมเดิร์นนิซึม” กับ “โพสต์สตรัคเจอร์ลลิสซึม” เหมือนกัน¹

ในทัศนะของลีโอดาร์ต (Lyotard) สภาวะที่เรียกว่า “postmodern condition” มีสาระสำคัญอยู่ที่การปฏิวัติทางการคมนาคมสื่อสารต่าง ๆ (revolution in communications) ซึ่งนำโดยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และศาสตร์แห่งการควบคุมโดยใช้คอมพิวเตอร์ (cybernetics) ซึ่งเป็นผลพวงมาจากทุนนิยมอุตสาหกรรมแบบ “Fordism” แห่งคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าอีกทีหนึ่ง แต่สภาวะหลังทันสมัยนี้เป็นสภาวะ “หลังฟอร์ด” (Post-Fordist) ซึ่งการผลิตแบบทุนนิยมในแบบศตวรรษที่สิบเก้าเปลี่ยนแปลงไปไม่เป็นระบบเชิงกลไกอีกต่อไป แต่เป็นในแนวระจัดกระจาย ยืดหยุ่นและมีฐานอยู่บนข้อมูลข่าวสาร (information based)

ในฐานะที่เป็นปรัชญาโพสต์โมเดิร์นนิซึมมีลักษณะต่อต้านหรือไม่เห็นด้วยกับปรัชญาแบบของพวกนักรากฐานนิยม (anti-Foundationalist) ลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นข้อโต้แย้งของวิตต์เกินสไตน์ ซึ่งบางคนอาจออกเสียงว่าวิตต์เกินสไตน์ (Wittgenstein) ผู้ซึ่งเคยเสนอว่าปรัชญาไม่ใช่พื้นฐานหรือที่มาของความรู้และการวิพากษ์วิจารณ์สังคม ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าโพสต์โมเดิร์นนิซึมมีลักษณะโน้มเอียงไปทางคำนึงถึงผลทางปฏิบัติ (pragmatic) หรือมุ่งสนใจปรากฏการณ์ที่เป็นการกระทำหรือปฏิบัติการทางสังคมต่าง ๆ มากกว่าที่จะสนใจทางด้านความคิด ความเชื่อ ซึ่งแนวหลังนี้มีลักษณะเป็น dogmatic กับทั้งยังมีลักษณะที่คำนึงถึงบริบท (contextual) กล่าวคือไม่มองหรือวิเคราะห์อะไรต่าง ๆ โดยตั้งเอาสิ่งนั้น หรือปรากฏการณ์ หรือการกระทำทางสังคมอันใดอันหนึ่งหลุดออกมาศึกษาอย่างโดด ๆ แต่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจมัน

¹ สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาในรายละเอียดเกี่ยวกับ Lyotard โปรดดู Lyotard, Jean-Francois (1979). The Postmodern Condition : A Report on Knowledge. Trans. Geoff Bennington, and Geoff Massumi, Minneapolis : University of Minnessta Press.

ภายในบริบทหรือเงื่อนไขแวดล้อมต่าง ๆ ที่สิ่งนั้นปรากฏขึ้น เช่น บริบททางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและเวลา หรือประวัติศาสตร์ (historical context) เป็นต้น นอกจากนั้นโพสต์โมเดิร์นนิสยังให้ความสำคัญกับ**ท้องถิ่น** (local) หรือ**สถานที่**ที่การกระทำหรือปรากฏการณ์ทางสังคมต่าง ๆ เกิดขึ้นอีกด้วย อาทิเช่น ต้องมีการตั้งคำถามว่า “ที่ไหน” หรือ “เกิดที่ไหน” เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ของโพสต์โมเดิร์นนิสมีสะท้อนให้เห็นต่าง ๆ ถึงวิถีคิดของ**คาร์ล พอปเปอร์** (Karl Popper, 1966) ผู้ซึ่งสนับสนุนอย่างแข็งขันให้มี “สังคมวิศวกรรมแบบเป็นชิ้น ๆ ส่วน ๆ” หรือ “piecemeal social engineering” พูดอีกอย่างหนึ่ง คือรัฐกีดนักวิชาการกีด นักพัฒนากีด มีทั้งความชอบธรรม ความรู้และความสามารถที่จะทำการเปลี่ยนแปลงสังคมได้ตามที่เห็นควรเช่นเดียวกับที่วิศวกรออกแบบและสร้างเครื่องจักรกลต่าง ๆ เช่นเดียวกับ Hayek (1962) ทั้งคู่นี้ถูกจัดว่าเป็นนักต่อสู้เพื่อเสรีนิยมตัวกลั่นของยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

ด้วยเหตุนี้ โพสต์โมเดิร์นนิสในทัศนะของลีโอตาร์ดจึงมีลักษณะปฏิเสธ**คำอธิบายขนาดใหญ่** (master narratives) หรือทฤษฎีสากล (universal theories) ทั้งหมด ซึ่งตั้งใจที่จะอธิบายการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวของประวัติศาสตร์ทั้งหมดและหรือพยายามให้คำอธิบายชีวิตทางสังคมในฐานะที่เป็นองค์รวมที่เชื่อมต่อสัมพันธ์กันเป็นหนึ่งเดียว (single interconnected totality) วิถีคิดแบบนี้นำเสนอ “คำอธิบายขนาดเล็ก” (little narratives) หลาย ๆ คำอธิบายขึ้นมาแทน โดยที่คำอธิบายเล็ก ๆ เหล่านี้ไม่จำเป็นว่าจะต้องประกอบกันขึ้นมาเป็นคำอธิบายใหญ่แบบ “master narrative” หากใช้อุปมาอุปไมยว่าคำอธิบายเล็ก ๆ เหล่านี้คล้าย ๆ กับเส้นด้ายเส้นสั้น ๆ ในผืนผ้า แต่อาจถูกถักทอเข้าด้วยกันเป็นผืนผ้า แต่เส้นด้ายสั้น ๆ เหล่านั้นก็ไม่ใช่ผ้าผืนใหญ่ผืนเดียวอยู่ดี ด้วยลักษณะเช่นนี้เอง การแสวงหาสาเหตุพื้นฐานทั่วไปของความไม่เป็นธรรม (injustices) กีด **การกดขี่** (oppression) เช่น การกดขี่ทางเพศกีด กฎเกณฑ์หรือการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ เช่นการใช้คำว่า “คลื่นประวัติศาสตร์” “กงล้อประวัติศาสตร์” หรือพลังทางประวัติศาสตร์ในความหมายกว้าง ๆ กีด เหล่านี้จะไม่มีตำแหน่งแห่งที่อยู่ในวิถีคิดแบบโพสต์โมเดิร์นนิส เหตุนี้เองทำให้โพสต์โมเดิร์นนิสมีความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดกับสตรีนิยมโดยเฉพาะในเรื่องของ “ประวัติศาสตร์การกดขี่ของมนุษยชาติระหว่างชายกับหญิง” ซึ่งเป็นข้อความกว้าง ๆ และมีนัยว่าสามารถใช้ได้ทั่วไปทุกกาลเทศะ อย่างไรก็ตามมีนักสตรีนิยมหลายคนที่พบว่าวิถีคิดแบบโพสต์โมเดิร์น เช่น **การปฏิเสธลัทธิรากฐานนิยม** (anti-foundationalism) กีด **การปฏิเสธ “master narrative”** กีด วิถีคิดแบบ **“รื้อแล้วล้ม”** หรือ (deconstructionism) กีดและอื่น ๆ อีกเป็นประโยชน์สำหรับสตรีนิยมมากกว่าที่จะละเลยไม่ให้ความสนใจต่อกระแสนี้ ตัวอย่างเช่น

ลัทธิรากฐานนิยม (Foundationalism) กับ Anti-foundationalism

ลัทธิรากฐานนิยมหรือ foundationalism ถือว่าเป็นมโนทัศน์หลักของทฤษฎีต่าง ๆ ที่มีลักษณะรื้อแล้วล้ม (deconstructive theories) ของวิถีคิดแบบโพสต์สตรัคเจอรัลลิสม์ และ โพสต์โมเดิร์นนิส หรืออาจเรียกว่าวิถีคิดแบบหลังโครงสร้างนิยมและหลังทันสมัยก็ได้ ลัทธิรากฐานนิยม (foundationalism) เชื่อว่า ความรู้ (knowledge) เป็นภาพสะท้อนของความจริง (truth) และรากฐานที่มั่นคงของความรู้ดำรงอยู่ที่

พระผู้เป็นเจ้า (god) **เหตุผล** (reason) หรือ **ประวัติศาสตร์** (history) ซึ่งความคิดในแนวนี้นักปฏิบัติโดยนักคิดหลังยุคทันสมัย พวกเขาโต้แย้งว่า “ไม่มีความคิดเห็นหรือทัศนคติใด ๆ ที่เกิดขึ้นลอย ๆ ไม่มีที่มา หรือไม่มีจุดยืน ในภาษาอังกฤษอาจฟังเข้าใจได้ง่ายกว่าคือ there is no “view from nowhere” อาจพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ไม่มีจุดยืนนอกระบบที่ความรู้ถูกวางอยู่ ในความหมายว่าความรู้ไม่มาจากภายนอกระบบนั่นเอง แท้จริงแล้วความรู้จะต้องถูกมองในฐานะที่เป็นเครือข่ายของเกมท้องถิ่นกับภาษา (Lyotard 1979) อ้างใน Andermahr และคณะ 1997, น.81) หรือหากในทัศนะของ**รอร์ตี** ความรู้เป็นชุดของอุปมาอุปมัยที่เกิดขึ้นได้อย่างไม่มีความแน่นอน หรือเกิดขึ้นได้โดยบังเอิญ (metaphoric contingencies) (Rorty 1989, อ้างใน Andermahr และคณะ 1997, น.81) หนึ่ง ก็มีผู้เตือนเอาไว้เหมือนกันว่า แท้จริงแล้วในหลาย ๆ วาทกรรมของโพสโมเดิร์นมีลัทธิรากฐานนิยมทางเลือก (alternative foundationalism) ทำงานอยู่ ตัวอย่างเช่น ในวาทกรรมว่าด้วย **ภาษา** หรือ **ความปรารถนา** (desire) และ **ร่างกาย** (the body) เป็นต้น (Andermahr, เพิ่งอ้าง, น.เดียวกัน)

นักคิดโพสโมเดิร์นสตรีที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งคือ **กายาตรี สปีแวก** (Gayatri Spivak) เธอบอกว่างานของเธอมีลักษณะต่อต้านพวกนักรากฐานนิยม แต่เชื่อมโยงกับความคิดของ **จาร์ค เดอริดา** ซึ่งวิพากษ์สิ่งที่เรียกว่า “Metaphysics of presense” (อภิปรัชญาของสิ่งที่ปรากฏ?) ซึ่งเป็นเรื่องที่เดอริดาท้าทายอันประกอบด้วย “master narratives” ต่างที่มักจะมีลักษณะคิดแบบ**รวมศูนย์** (centralizing) **สังเคราะห์** (synthesizing) และมักจะมองอะไรต่ออะไร**เป็นเนื้อเดียวกัน** (homogenizing) ไปเสียหมด (หนึ่ง คำว่าสังเคราะห์ในที่นี้หมายถึงการรวมเอาสิ่งที่แยกกันเป็นส่วน ๆ หรือมีหลาย ๆ องค์ประกอบหรือหลายสิ่งหลายอย่าง หรือต่างเนื้อหาเข้าด้วยกัน โดยทำให้มันเป็นองค์รวมหรือระบบเดียวกัน) จริงอยู่ถึงแม้ว่างานของสปีแวกเองใช้มโนทัศน์ต่าง ๆ จากสตรีนิยมบ้าง หรือแล้วล้ม (deconstructionism) บ้าง มาร์กซิสม์และจิตวิเคราะห์บ้าง ซึ่งสำนักคิดต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็น master narratives ทั้งสิ้นก็ตาม แต่งานของเธอพยายามที่จะต่อต้านความพยายามที่จะ**สังเคราะห์**วาทกรรมต่าง ๆ หรือมโนทัศน์ของสำนักคิดต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยที่เธอให้เหตุผลโต้แย้งว่าความแตกต่างทั้งหลายทั้งปวง และความไม่ต่อเนื่อง (descontinuities) ของมโนทัศน์ต่าง ๆ จากสำนักคิดเหล่านั้นต่างหากที่มีคุณค่าในเชิงทฤษฎี พูดอีกอย่างหนึ่ง คือเธอใช้มโนทัศน์และวาทกรรมจากหลากหลาย master narratives แต่เธอไม่พยายามสังเคราะห์มันเข้าด้วยกัน หากแต่ใช้ความแตกต่างและขัดแย้งกันของมันให้เป็นประโยชน์ในทางทฤษฎีที่เธอนำเสนอ (โปรดอ่านและศึกษาความคิดของ spivak จากเอกสารอื่น ๆ และบางส่วนจากเอกสารชุดนี้)

master discourse/narative ในหนังสือเรื่อง **The Postmodern Condition** (1979) **ฌอง ฟร็องซัวส์ ลีโอดาร์ท** (Jean Francois Lyotard) นำเสนอในเชิงโต้แย้งสิ่งที่เขาเรียกว่า **grands recits** ซึ่งในภาษาอังกฤษแปลว่า master narratives หรือทฤษฎีหรือคำอธิบายขนาดใหญ่ต่าง ๆ ตามแนวของปรัชญาตะวันตกทั้งหลายทั้งปวงนั้น ได้สูญเสียพื้นที่ทางศีลธรรม (moral ground) หรือสูญเสียความชอบธรรม (legitimation) ในการอธิบายไปแล้ว ในทัศนะของเขาโครงการของการบรรลุแสงสว่างทางปัญญา

(enlightenment project) ซึ่งประกอบด้วยเหตุผล (reason) ความก้าวหน้า (progress) และการบรรลุซึ่งสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ (human liberation) (ซึ่งในบางครั้งเราจะพูดถึงมันในนามของวิทยาศาสตร์ ความรู้ และประชาธิปไตยเป็นต้น – ผู้เขียน) โครงการ หรือ “project” ต่าง ๆ เหล่านี้ เขาเห็นว่าจบลงอย่างทำให้เกิดหายนะทั้งทางด้านสังคมและการเมือง โดยมีตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เช่น Holocaust หรือการเข่นฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิว โดย นาซีเยอรมันในสงครามโลกครั้งที่สอง สงครามอาวูธนิวเคลียร์และบรรดาวิกฤตทางนิเวศวิทยาต่าง ๆ (Andermahr และคณะ, 1997, น.130)

สาระสำคัญโดยย่อของการวิพากษ์วิจารณ์ของโพสท์โมเดิร์นที่มีต่อยุคทันสมัยหรือความทันสมัย (modernity) คือการย้ายตัวประธาน (subject) ตามธรรมเนียมของ (วิธีคิดแบบ) “enlightenment” ซึ่งแน่นอนว่าย่อมต้องเป็น คนผิวขาว ชนชั้นกระฎุมพี (bourgeois) หรือนายทุนชนชั้นกลางและผู้ชาย ออกมาจากศูนย์กลาง (decentering) ของการคิดการอธิบายต่าง ๆ เมื่อย้ายประธาน ออกมาจากศูนย์กลางแล้วก็จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การอ้างความเป็นสากล (universality) ของเขาก็ดี การอ้างความเป็นกลาง (neutrality) ของเขาก็ดีจะหมดความหมายไปทันที เรากลับจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ความคิดความเห็นหรือความรู้ของเขามีลักษณะเฉพาะเจาะจง (particular) ไม่ใช่สิ่งที่เป็นสากลใช้ได้ทั่วไป พร้อมกันนั้นก็ยังมีลักษณะไม่เป็นกลางและเป็นทัศนยะมุมมองของกลุ่มผู้ปกครองเท่านั้นเอง (Andermahr เพิ่งอ้าง, น.เดียวกัน)

อนึ่ง สำหรับนักสตรีนิยมแล้ว ถือว่าการที่โพสท์โมเดิร์นเปิดโอกาสให้เกิดการล้มล้าง หรือ “discredit” บรรดา master narratives หรือคำอธิบายของนายผู้ชายใหญ่ ๆ ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องที่น่ายินดี แต่ปัญหากลับมีว่า วาทกรรมต่าง ๆ ที่โพสท์โมเดิร์นนำเสนอขึ้นมาไม่ได้ตรงกันกับวิธีคิด หรือวาทกรรมต่าง ๆ ของฝ่ายสตรีนิยมโดยอัตโนมัติ วาทกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ก็เหมือนกับวาทกรรมแบบ “master narratives” ที่ถูกหักล้างไป จะต้องถูกนำมาใส่มิติทางด้านเพศ/เพศสภาพเข้าไปโดยนักสตรีนิยมด้วยเช่นกัน กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือวาทกรรมโพสท์โมเดิร์นไม่สามารถถูกนำมาใช้ได้อย่างอัตโนมัติ เพราะขาดมิติทางด้านเพศ/เพศสภาพ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของนักสตรีนิยมที่เห็นประโยชน์ของวาทกรรมโพสท์โมเดิร์นที่จะทำให้มันมีมิติมุมมองแบบสตรีนิมนั่นเอง